

บทที่ 3

วิธีการศึกษาค้นคว้า

จากการวิจัยเรื่องภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดที่ปรากฏในอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดและ ได้เรียบเรียงเอกสารไว้ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. ที่มาของจิตรกรรมฝาผนังไทย
2. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง
3. ความสำคัญของจิตรกรรมไทย
4. ความสัมพันธ์ของวรรณกรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัด

1. ที่มาของจิตรกรรมฝาผนังไทย

ศิลปะสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากได้มีการขุดพบเครื่องมือหิน ภาชนะดินเผา ชาก โครงกระดูก และสิ่งอื่น ๆ ซึ่งมนุษย์ดึกดำบรรพ์เคยใช้มาก่อนในยุคดึกดำบรรพ์ที่เรียกว่ายุคหินเก่า คือ มีอายุตั้งแต่ 3 แสนถึง 5 แสนปีมาแล้ว และในระยะเวลาใกล้เคียงกันนั้นเอง ได้พบหลักฐานต่าง ๆ ในประเทศไทยเป็นอันมาก ซึ่งเป็นเครื่องมือหยาบ ๆ ทั่วทุกภาคของประเทศไทย

ต่อมาในยุคหินกลาง ก็ได้พบเครื่องมือหินเป็นหลักฐานมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นแบบใหม่ขึ้นกว่ายุคหินเก่า ซึ่งได้สร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิตในยุคหินใหม่ ได้พบหลักฐานเป็นอันมากในประเทศไทยเป็นที่ยอมรับกันว่า ประเทศไทยเป็นแหล่งศูนย์กลางวัฒนธรรมยุคหินใหม่ เครื่องมือเครื่องใช้ของคนในยุคนั้น แม้จะเป็นหินเก่าก็ขัดดูอย่างเรียบร้อย นอกจากนั้นยังได้พบอนุสาวรีย์หิน หม้อดิน และ โครงกระดูกในหลุมฝังศพอีกเป็นอันมาก (วิทย์ พิณคันเงิน, 2515 : 17) สำหรับแหล่งศิลปะจิตรกรรมของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ได้พบศิลปะถ้ำในเกือบทุกภาคในประเทศไทย คือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบมากที่สุด (กรมศิลปากร, 2531 : 18)

ยุคโลหะ เป็นยุคที่มนุษย์ทำโลหะธาตุบางชนิด เช่น ทองแดง ดีบุก และเหล็ก มาทำเป็นเครื่องมือใช้สอยและเครื่องประดับ โดยทั่วไป จะแบ่งยุคโลหะออกเป็นสองสมัยคือ สมัยสัมริด (Bronze Ages) และสมัยเหล็ก (Iron Ages) วัตถุทางศิลปะที่พบมากที่สุดในประเทศไทย ได้แก่ กลองมโหรีทีก ที่ใช้สำหรับเป็นกลองศึกหรือใช้ในพิธีกรรม โดยใช้ศิลปะเขียนลวดลายบนกลอง เช่น ลวดลายจากสัตว์ลายเรขาคณิต เป็นต้น และเครื่องมือใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น คนโท และเครื่องปั้นดินเผา นอกจากนี้ยังได้ค้นพบเครื่องประดับ อาจใช้ในพิธีกรรมบางอย่าง เช่น กำไลมือ กำไลเท้า กระดิ่ง ลูกกระพรวน (อภิย์ นาคคง, 2514 : 102 – 103)

ในยุคโลหะจะเห็นได้ว่ามนุษย์ในประเทศไทยได้นำเอาศิลปะมาตกแต่งเครื่องใช้และเครื่องประดับในการดำรงชีวิตและพิธีกรรมบางอย่าง การขุดค้นพบเครื่องมือหิน เครื่องปั้นดินเผา และเครื่องโลหะ ของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ดังกล่าวมาแล้ว ได้มีการสำรวจบนภาพเขียนสี และภาพแกะสลักบนผนังถ้ำ เช่น ที่ถ้ำเขาเขียว จังหวัดกาญจนบุรี และอีกหลาย ๆ ถ้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดขอนแก่น นครพนม กาฬสินธุ์ อุบลราชธานีและอุดรธานี ทางภาคใต้พบที่ถ้ำจังหวัดพังงา ภาพเขียนและแกะสลักในถ้ำเหล่านี้ถือเป็นภาพจิตรกรรม (อภัย นาคคง, 2514 : 103) ภาพจิตรกรรมยุคแรกของมนุษย์มักเขียนด้วยวัสดุจากธรรมชาติ เช่น สีดิน มีสีแดง และสีดำโดยภาพส่วนมากจะประกอบไปด้วยภาพสัตว์ รูปลายเรขาคณิตและรูปคน ซึ่งภาพที่เขียนอาจเขียนขึ้นด้วยลักษณะเส้นแบบง่าย ๆ พอที่รู้ว่าเป็นภาพคน สัตว์ หรือลวดลาย สำหรับภาพคนนั้นจะแสดงเรื่องเพศไว้ให้ทราบว่าเป็นหญิงหรือชายด้วย

สำหรับภาพเขียนสีหรือภาพจิตรกรรมฝาผนังยุคแรกของมนุษย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ภาพเขียนผนังถ้ำฝ่ามือแดง บ้านส้มป่อย ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอบ้านผือ จังหวัดมุกดาหาร นอกจากนี้ยังได้ค้นพบภาพเขียนสีบนผนังหินที่โบราณสถานภูพระบาท อำเภอผือ จังหวัดอุดรธานี โดยคณะผู้สำรวจมีความคิดเห็นว่า อาณาจักรบริเวณนี้เป็นแหล่งร่องรอยการสร้างสรรคของมนุษย์หลายยุคหลายสมัยที่พยายามดัดแปลงใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อและความต้องการของสังคมในยุคนั้น

การค้นพบจิตรกรรมฝาผนัง ที่โบราณสถานวัดลูกเขยบนภูพระบาทนี้ ถือว่าเป็นยุคเริ่มต้นสมัยประวัติศาสตร์ของจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยลักษณะของจิตรกรรมนั้นเป็นลักษณะผสมของรูปแบบศิลปะทวารวดีและลพบุรี ซึ่งในการสร้างจิตรกรรมฝาผนังมีความผูกพันกับคติความเชื่อของมนุษย์กับศาสนา (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2522 : 15)

จึงกล่าวได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังมีความสัมพันธ์กับชุมชนมาตั้งแต่บรรพกาลและได้รับการพัฒนาเป็นขั้นตอนจากที่ต้องเขียนบนผนังถ้ำอันเป็นศาสนาที่ดัดแปลงมาจากธรรมชาติ จนถึงการวาดประดับตกแต่งในอาคารสถาปัตยกรรมที่มีแบบแผน เช่น โบสถ์ วิหาร ซึ่งเป็นอาคารทางศาสนาและได้สืบเนื่องและถ่ายทอดต่อกันมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

2. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง

จิตรกรรมฝาผนังคือ จิตรกรรมแขนงหนึ่งซึ่งจัดว่าเป็นกิจกรรมทางศิลปะ และเป็นกิจกรรมทางปัญญาของมนุษย์อีกอย่างหนึ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจของตนเองและสังคม จิตรกรรมเริ่มต้นขึ้นจากจินตนาการและความใฝ่ฝันของมนุษย์ ถึงแม้ว่ามนุษย์ไม่ใช่สัตว์ชนิดเดียวที่บอกเล่าให้ แต่มนุษย์สามารถบอกเล่าจินตนาการและความใฝ่ฝันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (เอช. ดับเบิลยู. และคอร่า เจน แจมสัน, 2533 : 9) จิตรกรรมจึงนับว่า

เป็นสื่ออีกอย่างหนึ่งที่ใช้ในการถ่ายทอดปัญญาของมนุษย์มาโดยตลอดจากอดีตถึงปัจจุบันและอนาคต

จิตรกรรมไทยเป็นวิจิตรศิลป์อย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาติซึ่งมีคุณค่าและประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องเกี่ยวกับศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ เช่น การแต่งกาย ตลอดจนการเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ และสาระอื่น ๆ ที่ประกอบเป็นจิตรกรรมไทย งานจิตรกรรมให้ความรู้สึกในความงาม เสริมสร้างสุนทรียภาพขึ้นในจิตใจของมวลมนุษยชาติได้ทั่วไป วิวัฒนาการของจิตรกรรมไทยแบ่งออกตามลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรมซึ่งปรากฏในปัจจุบันเด่นชัด 2 แบบ ดังนี้

1. จิตรกรรมไทยประเพณี

จิตรกรรมไทยประเพณีเป็นศิลปะที่มีความประณีตสวยงามแสดงถึงลักษณะความเป็นไทยสร้างสรรค์สืบต่อกันมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ลักษณะรูปแบบประจำชาติซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากศิลปะของชาติอื่นจิตรกรรมไทยประเพณีนิยมเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตพุทธประวัติ เทศชาติชาดก ไตรภูมิคัมภีร์วรรณกรรมทางศาสนา ซึ่งเขียนบนฝาผนังภายในอาคารที่เนื่องในพุทธศาสนา และอาคารที่เนื่องด้วยบุคคลชั้นสูงคือ พระอุโบสถวิหารพระที่นั่งบนแผ่นผ้า บนกระดาน เช่นเดียวกับตามวิธีของช่างเขียนไทยแต่โบราณซึ่งเรียกว่า ภาพพระบฏ (สมชาติ มณีโชติ, 2529)

ลักษณะจิตรกรรมไทยประเพณี เป็นศิลปะแบบอุดมคติ (Idealistic Art) ผวนกับเรื่องราวที่กึ่งลึกลับมหัศจรรย์ (Mythology) ลักษณะดังกล่าวมีลักษณะเช่นเดียวกับงานจิตรกรรมในประเทศแถบตะวันออกหลาย ๆ ประเทศ เช่น อินเดีย ลังกา จีน และญี่ปุ่น เป็นต้น รูปแบบลักษณะภาพในจิตรกรรมไทยซึ่งจิตรกรหรือช่างเขียนของไทยได้ออกแบบไว้เป็นรูปแบบอุดมคติที่แสดงออกทางความคิดให้สัมพันธ์กับเรื่องราว และความสัมพันธ์ของภาพ เช่น รูปเทวดา นางฟ้า กษัตริย์ นางพญา นางรำหรือนางระบำ จะมีลักษณะลีลาอ่อนช้อย แสดงอารมณ์ความรู้สึกปิติยินดี ถ้าเป็นรูปยักษ์รูปมาร ก็จะแสดงออกด้วยใบหน้าละทำทางที่แข็งขัน ลักษณะท่าทางที่แสดงยามถึงโลกก็จะแสดงในภาพของพญาวานรและเหล่าวานร สำหรับภาพพวกชาวบ้านก็จะเห็นความรู้สึกที่ตลกขบขัน สนุกสนานเรีงรำ หรือเศร้าเสียใจแสดงออกทางใบหน้า สำหรับภาพที่ต้องการแสดงออกถึงธรรมชาติช่างเขียนก็จะแสดงออกในภาพของสัตว์ชนิดต่าง ๆ ซึ่งจิตรกรรมไทยนี้จิตรกรได้ถ่ายทอดอารมณ์สอดคล้องความรู้สึกได้อย่างลึกซึ้ง อันเป็นเอกลักษณ์ของจิตรกรรมไทย

2. จิตรกรรมไทยร่วมสมัย

การสร้างสรรคจิตรกรรมไทยร่วมสมัย วิวัฒนาการตามความเจริญของเทคโนโลยีเป็นกระแสอิทธิพลที่สืบเนื่องมาตลอดบทบาทและความเจริญในด้านการศึกษา การคมนาคม การพาณิชย์ อิทธิพลดังกล่าวทำให้การสร้างสรรคงานศิลปะของจิตรกรมีการเปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบสีสันทที่ใช้ในการเขียน การถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่จะสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ใหม่ของวัฒนธรรมไทยอีกรูปแบบหนึ่ง สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับ

จิตรกรรมไทยร่วมสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นแนวทางเดียวกับอิทธิพลของศิลปะจากประเทศตะวันตก คือเอาลัทธิศิลปะ เป็นสำคัญ (สมชาติ มณีโชติ, 2529 : 3)

ประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีผู้คนอาศัยอยู่ในรูปแบบชุมชนหลายพันปีผ่านมาแล้ว สภาพของสังคมได้พัฒนาเป็นขั้นตอนตลอดเวลา ทำให้มีศิลปกรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ตลอดทั้งกรรมวิธีการสร้างภาพจิตรกรรมไทยแบบ โบราณและงานศิลปะทุกประเภทมีกรรมวิธีในการสร้างสรรค์เฉพาะตามแนวความนิยมของแต่ละยุคสมัย กรรมวิธีนี้ย่อมขึ้นอยู่กับเทคนิค หรือการสร้างสรรค์ของสกุลช่างที่สืบทอดต่อ ๆ มา โดยเฉพาะจิตรกรรมไทยนั้นมีกรรมวิธีในการสร้างแตกต่างไปจากศิลปะแขนงอื่น เพราะวัสดุอุปกรณ์และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีย่อมมีความสำคัญทำให้จิตรกรรมมีความแตกต่างและมีลักษณะเฉพาะตัว

วัสดุอุปกรณ์การสร้างภาพจิตรกรรมฝาผนัง

การสร้างภาพจิตรกรรมไทยแต่โบราณ นิยมเขียนหรือวาดไว้บนฝาผนังอาคารเป็นส่วนใหญ่ ฝาผนังอาคารนี้ส่วนใหญ่เป็นผนังก่ออิฐฉาบด้วยปูน ดังนั้นกรรมวิธีการวาดภาพบนฝาผนังย่อมมีความแตกต่างไปจากการวาดบนวัสดุอื่น ความแตกต่างนี้เห็นได้จากการเตรียมพื้นก่อนการวาดภาพการใช้สีและอุปกรณ์ในการเขียนภาพ กรรมวิธีในการสร้างภาพจิตรกรรมไทยที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นกรรมวิธีที่ช่างเคยยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต ซึ่งในปัจจุบันนี้วัสดุอุปกรณ์และกรรมวิธีต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างตามยุคสมัยตามความเหมาะสม

อุปกรณ์เครื่องเขียนที่ใช้เขียนภาพจิตรกรรมไทย ช่วงสมัยโบราณได้ประดิษฐ์จากธรรมชาติแทบทั้งสิ้น เช่น พู่กันที่ใช้ระบายสีต่าง ๆ บนฝาผนังก็ใช้ขนหิวัวรวมกันแล้วตัดปลายให้เสมอกัน แปรงทาสีและระบายสีทำจากเปลือกไม้ รากไม้ ดินสอสีขาว ดินสอสีเหลือง ส่วนวัสดุที่จะทำลูกประคบสำหรับโรยแบบก็ใช้ดินสอพองหรือผงถ่าน วัสดุที่เปิดทองและประสมสีต่าง ๆ เช่น บาสิทำจากหินจากดินและใช้ยางไม้มาเป็นส่วนผสมในการปิดทองหรือผสมสีดังที่จะอธิบายโดยลำดับ ดังนี้

1. พู่กัน เป็นเครื่องเขียนสำหรับระบายสีหรือตัดเส้นลวดลายต่าง ๆ ซึ่งมีหลายขนาด เช่น ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก สำหรับพู่กันขนาดเล็กใช้ตัดเส้นภาพและลวดลายต่าง ๆ เมื่อซื้อพู่กันมาแล้วพยายามจัดให้ปลายขนเสมอกัน เมื่อเวลาใช้แล้วควรผูกให้ปลายขนรวมกัน เมื่อแห้งแล้วควรเก็บไว้ในที่มิดชิดเพื่อป้องกันตัวสัตว์และแมลงมาเกาะหรือกิน เช่น แมลงสาบหรือตัวสามง่าม

2. กรวยพู่กัน ช่วงโบราณใช้วัสดุสองอย่างในการทำคือ ขนนก หรือขนห่าน ตัดเอาส่วนโคนที่ฝังเข้าไปในเนื้อสัตว์ ใช้มีดเฉือนหัวให้มีรูเล็ก ๆ เพื่อสอดขนตามต้องการ ส่วนความยาวที่เป็นกรวยกะขนาด 1 นิ้ว ใช้ลวดทะลวงไว้สอดขนต่อไป อีกอย่างหนึ่งจะใช้โลหะจะเป็นทองเหลืองหรือเงินก็ได้ บัดกรีตามขนาดที่ต้องการส่วนด้าม ทำด้วยงาช้างสัตว์ กระดุกสัตว์ขมเม่น

หนัก ๆ ร้างเพียงเบา ๆ ก็ได้ หากไม่เอาก็ใช้ผ้าปิดอกเสียหรือร่างบนทองด้วงภาพ ก่อนตัดเส้นด้วยสี เมื่อเสร็จแล้วใช้ผ้าปิดรอยร่างออก สมัยนี้ถ้าหายากก็ต้องใช้วิธีร่างแบบดินสอดำเอากระดาษแก้วรอง ซ้อนครึ่งหมุดปรุด้วยเข็มเล็ก ๆ นำมาโรยทับแบบที่เขียนไว้เดิมเพื่อตัดเส้นลวดลายอีกครั้งหนึ่ง

5. ลูกประคบคำและลูกประคบขาว อุประภณชนิดนี้ทำจากถ่านหุงข้าวตำละเอียดและ ดินสอพองเผาไฟสุกบดละเอียด มีวิธีทำ ดังนี้

5.1 ลูกประคบคำใช้ถ่านหุงข้าวตำจนละเอียดห่อผ้า ผ้าเนื้อบางหรือผ้าขาวบาง รวมผูกเป็นลูกประคบโรยแบบบนพื้นที่มีสีอ่อน ๆ หรือสีจาง

5.2 ลูกประคบขาวใช้ดินสอพองเป็นก้อน ๆ เเผาจนสุกแดง เช่นเดียวกับถ่านเมื่อ ลูกโชนเอาออกมาทิ้งไว้จนเย็นแล้วบดให้ละเอียดห่อผ้า ผ้าดิบเนื้อบางหรือผ้าขาวบาง รวบชายทำ เป็นลูกประคบใช้โรยแบบในภาพที่เขียนที่ทศมีพื้นเป็นสีหนัก ๆ หรือมืด ๆ หรือบนภาพที่ปิด ทองแล้วเพื่อตัดเส้นด้วยสีต่าง ๆ ลูกประคบน้ำเป็นของใช้โรยแบบบนพื้นกระดานรักเพื่อเขียนลาย รดน้ำ เหตุที่ต้องเผาให้สุกเพื่อให้มีน้ำหนักเวลาโรยแบบจะเกาะแน่น ถ้าไม่เผาไฟเวลาโรยจะฟุ้งและ โรยไม่ค่อยติด

6. น้ำกาหรือน้ำยาง น้ำกาหรือน้ำยางสำหรับใช้ประสมสีต่าง ๆ แต่เดิมเราใช้ยาง ของต้นมะขวิด เป็นยางที่มีคุณภาพดีเยี่ยมมีความเหนียวทนทาน นำมาทุบให้เป็นก้อนเล็ก ๆ แขน้ำ พอควรทิ้งไว้ 1 คืน หรือถ้ารีบจะใช้ไม้คนหรือนึ่งก็ได้ พอขยละลายดีแล้วกรองด้วยผ้าสะอาดใส่ ขวดเก็บไว้ประสมสี ถ้าหายางมะขวิด ไม่ได้ใช้ยางกระดินซึ่งมีขายตามร้านขายสีฝุ่นหรือเครื่อง ก่อสร้างเป็นกิโลกรัม ชนิดน้ำเชื่อมข้น ส่วนยางมะขวิดนี้ต้องสับจากต้นทิ้งไว้สัก 2 ถึง 3 วันค่อยไป เก็บเอามา ซึ่งต้องทำหน้าหนาวหรือหน้าร้อน ถ้าทำหน้าฝนจะละลายขยออกหมด หรือจะใช้น้ำกา สำหรับประสมสีที่มีคุณภาพดีจากต่างประเทศก็ใช้ได้

7. ยางมะเดื่อ ใช้สำหรับเป็นยางปิดทองภาพจิตรกรรมไทยสับมาจากต้นตอนเช้าตรู่ หรือตอนอากาศเย็น ๆ เป็นน้ำยางขาวเมื่อถูกอากาศอาจเปลี่ยนสีไปบ้าง ถ้าเวลาสับเป็นน้ำใสใช้ ไม่ได้ควรระวังเวลาสับยางจะกระเด็นเปื้อนเสื้อผ้า ใช้ยางมะเดื่ออุทุมพร หรือที่ชาวบ้านเรียกมะเดื่อ ชุมพรลักษณะใบเป็นมัน ผลอ่อน ๆ รับประทานได้กับขมน้ำพริก ได้รสฝาด มีลักษณะผลเป็น พวงก้านสั้นขนาดผลกลางสาด ใบยาวประมาณ 1 คืบ ชนิดใบโตเป็นขน ผลเป็นพวงก้านไม้ใช้ เมื่อ ได้มาตามต้องการแล้วกรองด้วยผ้าสะอาด ชุบน้ำบิดเสียก่อนกันขยติดผ้า ใส่ขวดปากกว้าง พอสมควร ขนาดหมึกมีฝาปิดแน่นไม่ต้องประสมอะไรจะทำให้ยางเสื่อมความเหนียว ถ้าเป็นหน้า ร้อนเพื่อให้ยางในขวดอยู่ในสภาพปกติควรหล่อน้ำข้างนอกอีกชั้นหนึ่ง ถ้าปิดทองควรใช้ยางสด ใหม่ ๆ จะมีคุณภาพดีกว่ายางที่เก็บไว้นาน ๆ ถ้าขยจับพู่กันต้องล้างออกด้วยน้ำมันก๊าด ก่อนจุ่มยาง ทาใหม่ต้องเอาผ้าเช็ดให้แห้งแล้วล้างน้ำอีกครั้งหนึ่ง

8. แบบสำหรับโรย คือแบบต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นแล้วใช้เข็มปรุจนทั่วตามต้องการเพื่อให้ โรยลงบนผนังที่จะเขียนด้วยฝุ่นคำหรือขาวนั้น เมื่อร่างแบบต่าง ๆ ตามต้องการเสร็จแล้วด้วย

กระดาษค่อนข้างบาง ใช้กระดาษแก้วลอกลายหรือกระดาษไขซ้อนหลาย ๆ ชั้น ไม่ควรเกิน 10 ชั้น ถ้าหนามากเวลาปรูก็ปรูยาก กระดาษแก้วที่ซ้อนปรูนี้เหมาะสำหรับ ไว้โรยด้วยผงดินสอพองเท่านั้น เพราะเมื่อภาพปิดทองแล้วก็โรยทับลงอีกได้แบบก็ไม่เปื้อน ถ้าจะโรยด้วยผงถ่านควรใช้กระดาษสีน้ำตาลสำหรับห่อปกสมุดมารองซ้อนข้างใต้ 1 หรือ 2 แผ่น ก็ได้ เอาแบบร่างซ้อนบนกลัดด้วยเข็มหมุดโต ถ้าเป็นภาพใหญ่ต้องตรึงด้วยหมุดกระดาษ คือเจาะกระดาษซ้อนที่จะปรูให้ทะลุตัดกระดาษสีน้ำตาลที่มีเนื้อเหนียวเป็นริ้วยาวประมาณ 2 นิ้ว กว้าง 1 นิ้ว บั่นคลึงให้กลมคล้ายเชือกร้อยแบบ แล้วบิดหัวท้ายใช้ไม้หรือค้อนย้ำให้แน่นเว้นระยะห่างจากแบบพอประมาณ รอบ ๆ แบบใช้เข็มสอดขนาดกลางแล้วหักเอาส่วนปลายแหลมประมาณ 1 เซนติเมตร แล้วเอาไม้ไผ่มาเหลาเป็นด้ามให้เหมาะสมกับมือส่วนปลายที่จะสอดเข็มผ่าลึกประมาณ 1 เซนติเมตร สอดเข็มเข้าไป (ส่วนที่ผ่าสอดเข็มควรเหลาปลายไม้ให้เล็กเหมือนกับเหลาดินสอ) แล้วเอาด้ามพันตรงผ่าสอดเข็มหลาย ๆ รอบผูกให้แน่นใช้เป็นเข็มสำหรับปรูแบบต่าง ๆ เมื่อจะลงมือปรูแบบต้องใช้ผ้าพับหนา ๆ เรียบ ๆ รองหนุนอยู่ใต้ปลายแบบแล้วใช้ปรูไปตามเส้นต่าง ๆ ที่ร่างไว้ให้มีระยะที่เท่ากัน พยายามให้ปลายเข็มที่ปรูตั้งฉากทุก ๆ ครั้งจนกว่าจะปรูเสร็จ ถ้าปรูปลายเข็มไม่ตั้งฉากกระดาษที่รองซ้อนข้างใต้รอยปรูจะเบี้ยวเสียหายหมด ขณะที่ปรูถ้ารู้สึกฝืด จะเป็นด้วยเราซ้อนกระดาษหนาเกินไปให้หาจี้ฝั่งแท้ หรือเทียบ ไขเพื่อจิ้มปลายเข็มปรูเป็นการหล่อลื่นให้ปรูง่ายขึ้นหรือใช้เทียบ ไขก็พอได้

9. มิด ใช้มิดพับหรือมิด โคนมีปลายแหลมคมไว้สำหรับขูดเศษทองที่เกิดออกมาจากแบบ โดยใช้ปลายมิดขูดเพียงเบา ๆ ถ้ามีรอยเห็นอยู่ต้องใช้สีเคิมระบายทับบนรอยต่างนั้นอีกครั้งหนึ่ง

10. ทองคำเปลว สำหรับปิดภาพจิตรกรรมไทยเมื่อทายางมะเคือหมดแล้ว มีจำหน่ายที่บางลำพูและสะพานหัน ราคาชนิดทองคำร้อยละ 35 ถึง 40 บาท (ชนิด 100% คัดอย่างที่เราเรียกทองพระพักตร์เพราะใช้สำหรับปิดทองเศียรพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานนั่นเอง) ชนิด 100% ธรรมดาร้อยละ 28 ถึง 32 บาท ถ้าซื้อเป็นจำนวนมาก อาจจะลดลงบ้าง เพราะราคาลงอยู่กับราคาทองคำแท่ง

11. สีต่าง ๆ มีวิธีประสม ดังนี้คือ เนื้อสี 3 ซ่อนต่อน้ำยางมะขวิดและกาวกระถิน 1 ซ่อน ถ้าต่างสีกัน ส่วนใดมากน้อยดูหมวดสี ต้องคนสีแห่งที่ประสมกันให้เข้ากันเสียก่อน จึงตักกาวยางใส่ลงไปคนให้เข้ากันอีกครั้งจึงหยคน้ำสะอาดลงชนิดหนึ่ง คนสักครู่หนึ่งทิ้งไว้ให้แห้งสนิท ถ้าตากแดดยั้งดีสีไม่ขึ้นรา เมื่อต้องการใช้เอาน้ำสะอาดหยดลงไปประมาณ 1 ซ่อน โตะ คนเบา ๆ จนสีละลายตามต้องการ ถ้าสีใดมีความเบาไม่ค่อยเข้ากาวให้แอลกอฮอล์หรือสุรา 28 ดีกรี ราดลงไปโนสีนั้น 1 ซ่อน โตะ เมื่อสีจมจึงคนด้วยกาวและน้ำต่อไป

เมื่อผสมสีเสร็จและแห้งแล้ว ก่อนใช้ทดลองเอามือที่ไม่เปียกหรือขึ้นลูปเบา ๆ ถ้าสีติดมือแสดงว่าสีนั้นอ่อนกาวต้องใส่น้ำละลายสีให้ทั่วแล้วเติมกาวอีกตามต้องการ ถ้าสีใดที่ประสมแห้งแล้วเป็นมันลอยหน้ามีรอยแตกร้าวแสดงว่าสีนั้นแก่กาว ต้องใส่น้ำละลายสีให้เหลว

มาก ๆ ทิ้งไว้พอสีนอนก้นน้ำ กาวจะลอยขึ้นบน ค่อย ๆ รินทิ้งบ้างพอสมควรก็ใช้ได้ แต่เมื่อสีนี้จวนแห้งต้องคนให้ทั่วอีกครั้งหนึ่ง หากสีใดเมื่อประสมแล้วเกิดขึ้นเวลาใช้งานก็บดออกหรือล้างราทิ้งเสียแล้วใส่น้ำบดให้สีข้างล่างละลายก็ใช้ได้

ลักษณะที่ใส่สีฝุ่น สำหรับภาพพระบายจิตรกรรมไทยส่วนมากนิยม

กะลามะพร้าวขนาดย่อม สำหรับงานเล็กหรือเขียนอยู่กับบ้านเป็นงานอดิเรก แต่ถ้างานใหญ่ต้องใช้สีมาก ควรใช้กะลามะพร้าวขนาดโตและมีไม้สำหรับบดสี คือสีหนึ่งที่ใช้ไม้คนสีอันหนึ่ง ไม่ปะปนกัน บางคนใช้โกร่งบดยาก็มีแต่การใช้โกร่งไม่สะดวกหลายประการ เช่น เวลาขนย้ายมีน้ำหนักมากกว่ากะลาหลายเท่า ถ้าต้องเขียนผนังสูง ๆ เวลาขนขึ้นลงบนร้านก็ลำบากเพื่อพลั้งผล่ออาจตกลงมา ถ้าเป็นโกร่งก็แตกหักหากเป็นกะลาอาจไม่แตกถึงแม้แตกก็หาใหม่ได้ง่าย ส่วนโกร่งราคาแพงมากอาจมีไว้บ้างสำหรับสีแห้งก่อนประสมที่ยังเห็นว่าหายากอยู่ กะลาสำหรับใส่สีต่าง ๆ นี้ต้องเลือกเอาที่กันแน่น ๆ กลม ๆ ค่อนข้างหนาเพื่อความทนทานและเวลาวางสีไม่หกให้ใช้กระดาษทราย และนึ่งดูตบแต่งให้เรียบร้อยทั้งภายนอกและภายใน โดยทำให้เรียบร้อยเช่นกัน ไม่ต้องลงรัก ส่วนมากนิยมทำด้วยไม้สักหรือชิงชัน โดยการถากเหลาเอาหรือจะใช้กึ่งด้วยเครื่องมือชดตบแต่งบ้างก็ดี

ประเภทของการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง

โดยทั่ว ๆ ไปแล้วการเขียนภาพจิตรกรรมบนฝาผนัง 3 แบบ คือ

1. แบบสีฝุ่น (Tempera)
2. แบบปูนเปียก (Fresco)
3. แบบสีขี้ผึ้งผสมน้ำมัน (Encaustic)

การเขียนสีฝุ่น เป็นเทคนิคที่ช่างไทยนิยมมากที่สุด เพราะมีความเหมาะสมต่อการทำงานที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อนและความประณีตเป็นอย่างมากในส่วนของความละเอียดและความประณีตนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ช่างชาวไทยไม่สามารถที่จะใช้เทคนิคแบบปูนเปียกเขียนภาพผนังตามที่ตนเองต้องการทั้งที่ช่างไทยเคยเรียนรู้เทคนิคดังกล่าวจากช่างจีน ตั้งแต่สมัยอยุธยาซึ่งจะเห็นได้จากภาพจิตรกรรมปูนเปียกที่ผนังกรุปราสาทวัดราชบูรณะ ประมาณ พ.ศ. 1867 – 1870 (ประยูร อุตุชาภู และแสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2528)

เนื่องจากการเขียนแบบปูนเปียกช่างจะต้องใช้ความเร็วในการเขียน ต้องเขียนขณะที่พื้นยังฉาบปูนและทรายยังเปียกอยู่เมื่อปูนอยู่ตัวแล้วจะเขียนซ้ำลงไปอีกไม่ได้ เทคนิคปูนเปียกนี้สามารถทนต่อดินฟ้าอากาศมากกว่าเทคนิคสีฝุ่น แต่ผลงานจิตรกรรมโดยใช้กรรมวิธีนี้ไม่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังของไทย

การปิดทองเมื่อร่างภาพแล้วจะปิดทองก็ปิดเป็นส่วน ๆ ไป กล่าวคือ การทายางมะเดื่อที่จะปิดทอง ถ้าหากเราปิดพร้อมกันทั้งตัวก็เป็นไปไม่ได้ก็ไล่เป็นส่วน ๆ ไปตั้งแต่ขลุกลงมาระวางอย่าให้เปื้อนข้างนอกถ้าเปื้อนแล้วก็จะแก้ไขยาก เพราะว่าพื้นที่เราเขียนเป็นภาพทิวทัศน์จะ

เปลี่ยนต้องทาบใหม่สีอาจต่างได้ ปิดทองก็ปิดเป็นส่วน ๆ พอยางหมากก็ปิด เวลาปิดทองต้องมีเทคนิค อยู่อย่างหนึ่งคือต้องแยมใบทองคำเปลว ไม่ใช่ว่าปิดไปทั้งแผ่นปะแบบคนจีนเปิดทองพระ แยมให้ พอเห็นว่าชฎาอยู่แคไหนก็แยมให้กินเล็กน้อย พอปิดทั่วดีแล้วก็ใช้มือลูบ ช่างเขียนผู้ชายสำคัญที่สุด คือน้ำมันใส่ผม เอามือไปลูกหน้าตามือก็เปื้อนน้ำมันและไปปิดทอง เวลาตัดเส้นก็ตัด ไม่คิดมันแยม เส้นมันวาวไปหมด สีไม่ติดกับทองพอเอามือไปกดลงไปให้ทั่วบริเวณหมด ตรงที่ไม่ทาก็ปิดให้ ช่อมจนทั่ว เราปิดทับกันได้โดยทายางมะเดื่อบาง ๆ พอปิดทองเสร็จเรียบร้อยก็ใช้สำลีเอาอัดให้ แน่นแล้วกดลงไปบนทองที่ปิดบนภาพเพื่อเก็บเกสรทองที่ขรุขระออกให้หมดเวลาตัดเส้นจะได้เห็น เป็นลายชัดเรียกว่า ปิดทอง เสร็จวิธีช่อมภาพเราจะช่อมใหญ่จะให้ใกล้เคียงเช่นของเก่า ช่อมใหม่ ถ้า ไปปิดทองใหม่มันจะทรดหมองไปทันทีและสีไหนที่จะเขียนทับบนนั้นให้เอาสีนั้นละลายบาง ๆ แล้วเกลี่ยทับอีกทีทองที่ปิดใหม่วาก็จะหมองไปส่วนใหญ่ของ โบราณมักใช้สีดินแดงทับอีกสีทอง จะทรดลงไปทันทีเห็น สีจะไม่วาวอย่างที่เห็นชัด ๆ แต่ก็ใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีอย่างอื่นจะทำ ให้ดีกว่านั้น สำหรับน้ำมันชนิดต่าง ๆ ถูกภาพไม่ได้เลยเพราะจะตัดเส้น ไม่คิด วิธีการปิดทอง การ ตัดลายอย่างไรก็ต้องดูของเดิมเรียกว่าประสานให้สมบูรณ์แบบ

3. ความสำคัญของจิตรกรรมไทย

จิตรกรรมหรือภาพเขียนของไทยเป็นวิจิตรศิลป์สาขาหนึ่งที่เป็นมรดกทาง วัฒนธรรมด้านศิลปกรรมมาตั้งแต่อดีต โดยจิตรกรรมไทยที่มีมาตั้งแต่โบราณนั้นจะถ่ายทอด เรื่องราวต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความเชื่อและความรู้สึกพิเศษที่มีลักษณะประจำชาติของสังคมไทย โดยเนื้อหาที่ถ่ายทอดออกมานั้นจะเกี่ยวเนื่องกับศาสนาหรือคัมภีร์วรรณกรรมทางศาสนา จิตรกรรม ไทยส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ตามผนังอาคารทางพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ อุหา องค์ปราสาท รวมทั้งอาคารต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา บนแผ่นผ้า (ภาพพระบฏ) และบน กระดาษ (สมุดไทย) ซึ่งภาพเขียนเหล่านี้จะเป็นแบบอุดมคติ (Idealism) ที่มุ่งในด้านความงามที่ แตกต่างไปจากธรรมชาติในโลกมนุษย์และจะเน้นหนักไปในทางทิพย์สวรรค์

จิตรกรรมไทยส่วนใหญ่จะนิยมเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตพุทธ พุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ คัมภีร์วรรณกรรมทางศาสนา ผนวกกับเรื่องราวที่เป็นเทพนิยายลึกลับ มหัทศกรรย์ (Mythology) (Zimmer, Henrich, 1947 : 3 - 18) มีการใช้สีสดใสและตัดด้วยทองเพื่อให้เกิดความงามเปล่งปลั่ง (ประยูร อุตุชาฎะ, 2524 : 70) อันเป็นลักษณะที่ก่อให้เกิดความขลัง ความ ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นความรู้สึกหนึ่งในทางการแสดงออกของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของความงาม และสุนทรียภาพ

สุนทรียภาพ (Aesthetics) เป็นความรู้สึกถึงคุณค่าของสิ่งทีงามและความเป็นระเบียบ ของเสียงและถ้อยคำที่ไพเราะ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 814) ซึ่งแนวคิดเรื่อง ความงามนั้นเกิดขึ้นในประเทศกรีซโบราณ (ริค เฮอร์เบิร์ต, 2530 : 22) ที่ยกย่องคุณค่าทุกอย่างของ

มนุษย์โดยยกย่องธรรมชาติให้กลายเป็นอุดมคติของตน มนุษย์จึงได้จัดองค์ประกอบของความเชื่อในเรื่องความงามตามเวลาและสภาพแวดล้อมของตนโดยตรงในสมัยโบราณนั้นความเชื่อความศรัทธาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาจะเป็นรากฐานสำคัญต่อความงามเพราะความเชื่อความศรัทธาในเรื่องของศาสนานั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยจิตใจ สิ่งใดก็ตามที่เกิดขึ้นด้วยจิตใจแล้วย่อมมีความมั่นคงยากที่จะล้มเลือนได้และจะยกย่องว่าสิ่งนั้นเป็นเลิศกว่าสิ่งอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้เอง ศาสนสถานต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทยจึงถูกสร้างขึ้นด้วยความประณีตบรรจง มีการประดับตกแต่งด้วยลวดลาย ภาพแกะสลัก ตลอดจนภาพจิตรกรรมทั้งดงาม

จิตรกรรมฝาผนังไทยที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ถือว่าเป็นศิลปะประจำชาติที่เป็นวิจิตรศิลป์ชั้นสูงเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่อดีตกาล ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่จากกรีก เรื่องราวอันเป็นจริงที่เทียบได้กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดีเช่นเดียวกับตัวอักษรหรือ โบราณวัตถุอย่างอื่น คือ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นจะแฝงไว้ด้วยจารีตประเพณี วัฒนธรรม แบบแผนการดำรงชีวิต และภูมิประเทศของชุมชนในอดีต ซึ่งความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังของไทยนั้นมีข้อมูลหลายประการเป็นองค์ประกอบที่พอจะแยกเป็นประเด็นสำคัญ ๆ ได้ดังนี้

1. ภาพจิตรกรรมฝาผนังช่วยเชิดชูศาสนา วรรณคดี และเสริมบารมี

พระมหากษัตริย์โดยที่จิตรกรรมไทยส่วนใหญ่จะแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติหรือชาดก ส่วนวรรณคดีนั้นเลือกแสดงเฉพาะวรรณคดีที่มีชื่อเสียง เช่น รามเกียรติ์ สังข์ทอง สุวรรณหงส์ การเสริมพระบารมีของพระมหากษัตริย์ก็เป็นการแสดงเรื่องราวพงศาวดารหรือภาพเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ คุณธรรมอย่างใหญ่หลวงที่มีต่อประเทศชาติ เป็นต้นว่า พระนเรศวรมหาราช และพระปิยมหาราช

2. ภาพจิตรกรรมฝาผนังช่วยประดับตกแต่งให้เกิดความสวยงามแก่อาคารทางสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะแล้วอาคารทางศาสนาที่ต้องมีการประดับด้วยซุ้มฟ้า ไบระกา บราลี หางหงส์ และภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ชาดก หรือวรรณคดีที่สำคัญอันจะช่วยให้เสริมให้เกิดข้อคิดและปรัชญาธรรมควบคู่กันไปด้วย

3. ภาพจิตรกรรมฝาผนังช่วยเป็นสื่อประกอบการสอนในพุทธศาสนา คือ เมื่อพุทธศาสนิกชนได้ฟังพระสงฆ์แสดงธรรมเทศนาเรื่องพุทธประวัติในอดีตแล้วได้มาชมภาพจิตรกรรมฝาผนังเปรียบเทียบบ่อยทำให้เกิดความซาบซึ้งอันเป็นการน้อมนำไปประพจน์แต่สิ่งที่ดีงามและเป็นบุญกุศลยิ่งขึ้น เพราะจิตรกรรมนั้นเป็นภาษาที่คนทั้งหลายสามารถเข้าใจได้โดยไม่ต้องศึกษาหรือมีประสบการณ์ที่ลึกซึ้งมาก่อนก็สามารถรู้เรื่องได้ เมื่อจิตรกรรมประกอบด้วยธรรมที่เป็นแก่นสารก็ย่อมได้ประโยชน์ในทางศาสนาด้วย

4. ภาพจิตรกรรมฝาผนังช่วยให้เราทราบถึงร่องรอยของอดีตที่ถูกบันทึกไว้เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากช่างผู้เขียนจิตรกรรมฝาผนังถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นของสูงส่ง ดังนั้นเมื่อจะเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติหรือสภาพของสังคมจึงทำด้วยในศรัทธาไม่

วัตถุประสงค์หลักเพื่อตกแต่งอาคารให้มีความสวยงามเด่นชัด เช่นเดียวกับการตกแต่งอาคารด้วยวิธีการอื่น เช่น การประดับกระเบื้องสี (Mosaic) การตกแต่งฐานด้วยฐานบัวคิ้วผนังหรือบัวผนัง (Wain Scoting) การตกแต่งด้วยลวดลายประติมากรรม (Sculpture) การตกแต่งด้วยม่านคลุมผนัง (Tapestry) นอกจากนี้เพื่อให้เกิดคุณค่าทางความงามแล้วยังเป็นการสักการบูชา และเทิดทูนศิลปะวัฒนธรรม ก่อให้เกิดปัญญา ตามจินตนาการ พรสวรรค์และอัจฉริยภาพของจิตรกรที่สร้างจิตรกรรมฝาผนังนั้นได้ตลอดเวลา (Alfred, 1948 : 99) การตกแต่งด้วยจิตรกรรมฝาผนังนิยมสืบเนื่องมาตั้งแต่ยุคอียิปต์โบราณสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีเทคนิคการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังหลายวิธีการ

ฉะนั้นสรุปได้ว่าความสัมพันธ์ของวรรณกรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัด ในอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามมีมูลเหตุจากการได้รับแนวคิดด้านการออกแบบ และองค์ประกอบของจิตรกรรมจากวัฒนธรรมอินเดีย และอาณาจักรใกล้เคียง ส่งผลให้ช่างชาวอีสานได้รับอิทธิพลนำมาผสมผสานการสร้างงานจิตรกรรมฝาผนังอีสานจนเกิดเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งเป็นเรื่องราวของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา และยังเป็นการเชิดชูผลงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าและประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ของคนในยุคเก่าและยุคปัจจุบันได้อย่างลงตัว และยังเป็นแนวทางในการศึกษาแก่ผู้ที่สนใจในการศึกษาหลักธรรมคำสอน วรรณกรรมประเพณี และการดำรงชีวิตในท้องถิ่นต่อไป